

УДК: 908: 947.084.53 – 061.22 – 06.013 (477.75)

З'ЇЗДИ ТОВАРИСТВА З ВИВЧЕННЯ КРИМУ (1927, 1929 рр.) ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ 20-Х РР. ХХ СТ.

Севастьянов О.В., канд. іст. наук, доц.

(Національний університет біоресурсів і природокористування України)

У статті розглядаються аспекти становлення та особливостей розвитку краєзнавства в Кримській АСРР в 20-і рр. ХХ ст. Як об'єкт дослідження виступає співтовариство радянської наукової еліти і місцевих регіональних діячів науки – Товариство з вивчення Криму. На підставі маловідомих джерел проводиться аналіз основних форм функціонування краєзнавчої організації через роботу її розпорядчого органу – з'їзду, ступінь самостійності, охоплення діяльністю максимальної кількості сфер життя соціуму досліджуваного періоду.

Ключові слова: краєзнавство, кримознавство, з'їзди Товариства з вивчення Криму

Створення повної та неупередженої картини краєзнавчих досліджень в Криму протягом 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. потребує поглибленого висвітлення ролі та місця громадських наукових об'єднань в організаційному становленні та розвитку вивчення минулого та сучасності регіону. В означений період, завдяки значній концентрації на території Криму в роки Громадянської війни та після її закінчення представників наукової еліти дорадянського періоду та враховуючи бурхливий розвиток краєзнавчого руху після встановлення радянської влади, форми та методи кримознавчих досліджень набули нових значущих та якісних різновидів, суттєво підвищився рівень наукового принципу організації студій щодо вивчення краю [1].

Одною із цікавих сторінок цього процесу була плідна праця Товариства з вивчення Криму (ТВК, у 1922–1926 рр. – Російського товариства з вивчення Криму, РТВК). Воно було створене 13 жовтня 1922 р. у Москві авторитетним колом представників наукової еліти Москви (серед яких – професори: історики та археологи О. С. Башкіров (1885–1963), І. М. Бороздін (1883–

1959), географ Б. Ф. Добринін (1885–1951), етнограф Б. О. Куфті́н (1892–1953); літературознавець С. Е. Лейтнеккер (1888–1954), завідувач Головнауки Наркомосу РСФРР Ф. М. Петров (1876–1973), народний комісар охорони здоров'я РСФРР М. О. Семашко (1874–1949), один з фундаторів курортного будівництва в Криму у перші радянські роки, лікар М. І. Тезяков (1859–1925) та інші).

Товариство визначило своєю центральною метою всебічне вивчення півострова шляхом організації наукових досліджень та популяризацію знань про Крим серед широких кіл трудящих країни для розвитку курортної та рекреаційної галузей Кримської АСРР (КрАСРР). Протягом 1923–1925 рр. Правління Товариства в Москві вдалося налагодити роботу мережі відділень безпосередньо у містах регіону (Алушта, Бахчисарай, Джанкой, Євпаторія, Керч, Севастополь, Сімферополь, Феодосія, Ялта) та в Ленінграді, фундаторами яких виступили видатні науковці та краєзнавці-ентузіасти (М. С. Барсамов, У. А. Боданінський, Г. А. Бонч-Осмоловський, К. Е. Гріневич, М. І. Кузнецов, А. І. Маркевич, Ю. Ю.

Марті, О. І. Полканов, Г. Я. Россілевич, О. С. Щербак, П. Я. Чепуріна).

Організаційна структура Товариства визначалася Статутом, що був затверджений 9 травня 1923 р. Він передбачав достатньо неформальну та демократичну за суттю процедуру керівництва організацією, що мала вищим органом розпорядчі збори, які скликалися раз на півроку та вирішували кадрові, звітні, фінансові та інші питання. У період розбудови Товариства така форма була оптимальною, адже реальні керівні повноваження зосереджувалися у межах Правління, що обиралося відкритим голосуванням розпорядчих зборів. Враховуючи, що більшість членів РТВК/ТВК у 1923–1925 рр. концентрувалася у Москві, така форма створювала умови для оперативного прийняття рішень при збереженні широкої можливості щодо їх обговорення та дискусії. Процес утворення мережі відділень в той же час дублював форму керівної структури й на нижчому рівні.

Восени 1925 р. організаційне становлення РТВК/ТВК було завершено: відділення пройшли реєстрацію, був започаткований друкований орган товариства – науковий журнал «Крым», вийшло перше число часопису. Ці підсумки створили умови для реорганізації Товариства у сталу та розгалужену краєзнавчу дослідницьку організацію [2]. Це стало ґрунтом ідеї скликання Першого З'їзду РТВК/ТВК задля напрацювання нових форм та напрямів діяльності.

У жовтні-грудні 1925 р. за дорученням Правління РТВК/ТВК відбулося відрядження до Криму заступника голови організації Є. Е. Лейтнеккера. Відвідавши більшість відділень, Є. Е. Лейтнеккер у листі до голови Московського відділення РТВК/ТВК Ф. М. Петрова від 15 грудня 1925 р. зробив висновок про «повну розрізненість у роботі місцевих краєзнавців» [3]. На думку московського чиновника, був відсутній керівний центр краєзнавчого руху, не вищало методологічного підходу в ро-

боті дослідників краю, лунали критичні зауваження на адресу інших кримознавчих організацій. Констатувалася відсутність зв'язку краєзнавчих організацій Криму з Центральним бюро краєзнавства в Ленінграді [3, арк. 54].

Для подолання цих негативних явищ Є. Е. Лейтнеккер у програмній статті, опублікованій у часописі «Крым», запропонував активізацію роботи за наступними напрямками: найшвидша підготовка та проведення першого кримського краєзнавчого з'їзду, долучення до роботи відділень РТВК/ТВК широких мас населення, планування роботи відділень, базування краєзнавчих досліджень у музеях Криму, патронат цього процесу з боку комітетів ВКП(б) та установ КрАСРР. Висловлювалися й амбіції РТВК/ТВК на керівництво краєзнавчим рухом Криму: Є. Е. Лейтнеккер висунув ідею тотального об'єднання всіх кримських дослідників під егідою РТВК/ТВК [4, с. 5].

Досягненню цих цілей мала сприяти реорганізація Товариства. Її ідея виникла під час відрядження Є. Е. Лейтнеккера та була озвучена Сімферопольським відділенням. За ініціативи лідерів відділення – видатного дослідника економіки Криму С. О. Усова, краєзнавців В. М. Тальберга, К. П. Белопухова – було розроблено проект нового Статуту організації, текст якого зберігся у ДАРФ [5]. Згоду на зміну основного документа організації було отримано від її Голови – А. П. Пінкевича. Крім того, процес внесення змін до Статуту проводився спеціальною комісією чиновників Кримлану та Центрального статистичного управління КрАСРР. Узимку 1925–1926 рр. його було схвалено всіма відділеннями РТВК/ТВК у Криму, а в травні 1926 р. затверджено загальними зборами членів Московського відділення. Введення нового Статуту в дію було відкладено до проведення Першого З'їзду Товариства.

Статут РТВК/ТВК, вироблений восени 1925 р., відкривав якісно новий

період у його діяльності. Змінювалася назва організації – Російське товариство з вивчення Криму ставало Товариством з вивчення Криму. Декларувалися колишні цілі, озвучені Статутом 1923 р., проте змінювався територіальний статус: організація поширювала діяльність на територію всього СРСР, Правління розміщувалося у Сімферополі.

Товариство в цілому та кожне відділення отримували статус юридичних осіб із відповідними печатками та штампами. Дійсними членами визначалися особи «як фізичні, так і юридичні, як ті, що працюють, вивчаючи Крим, так і ті, які ним цікавляться». Звітувати про склад організації Товариство тепер повинно було в НКВС, надаючи списки членів до 1 січня кожного року. Процедура вибуття з членів ТВК залишалася незмінною: за власним бажанням, через несплату членських внесків чи за рішенням Правління у разі відкриття карної справи щодо члена Товариства.

Напрями роботи ТВК, залишалися ідентичними відповідним формулюванням Статуту 1923 р. В розділі, який розкривав джерела фінансування організації, до першочергових – асигнувань Головнауки, членських внесків, прибутків від продажу видань, колекцій, влаштування вечорів додавалися також: прибутки від майна та капіталів, відрахування від загальної кількості членських внесків у розмірі 10 %; для відділень на місцях також вводилася субсидія, яка мала виділятися за постановою з'їзду ТВК [5, арк. 55–56 зв.].

Серйозні зміни стосувалися управлінської структури організації. Вищим органом організації ставав З'їзд представників відділень Товариства, який скликали не менше рази на рік за нормою представництва 1 делегат від 50 членів ТВК (у випадках, коли кількість членів відділення була менше 50 осіб, на з'їзд відправляли 1 делегата). До компетенції З'їзду входило: заслуховування та затвердження звітів Правління; встановлення планів робо-

ти та кошторису на наступний рік; затвердження щойно створених відділень; розв'язання питань про кредитування діяльності ТВК; обрання почесних членів Правління, кількісний склад якого встановлювався самим з'їздом; встановлення платних посад у Правлінні; обрання на час з'їздів Ревізійної комісії для перевірки грошової та майнової звітності Правління; вибори комісій та секцій з поточних питань; розв'язання питання про закриття ТВК та його відділень. Необхідною для кворуму з'їзду ставала присутність 1/3 делегатів, обраних на зборах відділень.

Виконавчим органом залишалось Правління, що зберегло свій представницький склад, а також обсяг повноважень без змін. Статут ТВК передбачав наступні форми закриття організації: за постановою правлячої влади та за постановою з'їзду. У випадку закриття всіх відділень Товариства владою їх майно та грошові суми переходили до відання установ та організацій, які мали аналогічні кримознавчі цілі. У випадку одиничного закриття одного відділення ТВК питання про долю його майна розв'язувалося розпорядчими зборами відділень [5, арк. 57–59].

На початку 1927 р. С. Е. Лейтнекер вів роз'яснювальну роботу щодо організаційного переоформлення ТВК та скликання його З'їзду. У нарисі «На переломі» він висловив ідейну спрямованість цього процесу: він мав збігатися із загальним настроєм партійно-державного апарату, проходити під «лозунгом індустріалізації» та боротьби з «описовим краєзнавством». У такому ж дусі мав пройти й кримський краєзнавчий з'їзд, ініціативу проведення якого активно відстоювало ТВК. Автор нариса також вказував на необхідність широкої співпраці ТВК із Народним комісаріатом освіти автономії та профспілками [6, с. 12–15].

Перехід ініціативи до регіональних відділень товариства фіксується й при безпосередній підготовці проведення Першого З'їзду ТВК у Сімферополі.

полі. Голова Сімферопольського відділення організації О. І. Полканов так описував цей процес у нарисі «Новые перспективы крымоведения», опублікованому в січні 1927 р. в газеті «Красный Крым»: «Факт перенесення правління до Криму має надзвичайне значення для розвитку кримознавства. Як би багато не робило московське відділення та його правління у справі розвитку кримознавства, проте відрив керуючого центру, відсутність постійного безпосереднього керівництва, контактування у роботі відділень, безумовно, відіграли деяку затримуючу роль у самому темпі нашої краєзнавчої роботи. З перенесенням правління до Криму не тільки утвориться велика спайка та ув'язка, а й самі дослідницькі завдання набудуть чіткіших форм, які впливають не з науково-дослідних інтересів окремих груп краєзнавців, а з конкретних життєвих потреб кримської економіки» [7].

16–18 квітня 1927 р. в Сімферополі відбувся Перший З'їзд ТВК. На ньому вступили в дію всі вище перелічені зміни Статуту організації. Згідно з нарисом Є. Е. Лейтнекера, саме з'їзд ТВК «зовсім не очікувано перетворився у 1-й Загальнокримський краєзнавчий з'їзд». З огляду на зрив проведення загального з'їзду та присутність на з'їзді ТВК делегатів із усіх міст Криму, Москви та Ленінграду з цим твердженням можна погодитися. Доповіді та звіти, репрезентовані делегатами від регіональних відділень, виявили ряд особливостей розвитку краєзнавчого руху в Криму: районування краєзнавчої роботи навколо міст (Бахчисарай, Джанкой, Євпаторія, Севастополь, Ялта) зі складеною профілізацією інтересів дослідників; незбіг районів краєзнавчого руху та господарсько-економічних районів Криму; значна концентрація роботи з краєзнавства у місцевих музеях, відсутність належного обліку цієї роботи; відсутність планової краєзнавчої роботи, нестача матеріальної бази кримського крає-

знавства. Як позитивне явище відзначався «курс на злиття академічної науки з масовим краєзнавством», упровадження краєзнавчих дисциплін у навчальні плани вишів і технікумів, на з'їзді висувалася ідея відродження Кримського університету [8]. Також після затвердження нового Статуту відбулися вибори нового складу Правління, яке мало тепер стати організаційним центром роботи ТВК.

У роботі З'їзду взяли участь керівники Кримської АСРР – голова ЦВК автономії Велі Ібраїмов та голова Кримської РНК А. К. Шугу, Головна наука Наркомосу РСФРР представляв начальник і голова МВ ТВК Ф. М. Петров. Наукові кола Москви представляли І. М. Бороздін (від Всесоюзної наукової асоціації сходознавства при ЦВК СРСР) та О. С. Башкіров (від Першого МДУ). Зі звітною доповіддю виступив Є. Е. Лейтнекер, який торкнувся основних напрямів роботи Московського відділення Товариства. Від тимчасового правління в Сімферополі виступив його секретар В. М. Тальберг. На засіданні 17 квітня заслухали доповіді С. О. Усова та Є. Е. Лейтнекера про програму подальшої роботи ТВК.

Професор О. О. Фомін запропонував делегатам З'їзду план комплексної наукової експедиції до гірського Криму в природничому, культурно-історичному та економічному напрямках, розрахований на 5 років. Гостра дискусія серед делегатів виникла з питання про пріоритети подальшої роботи. Конкретно: з питання про первинність вивчення минулого Криму чи зосередження на дослідженні виробничих сил краю та розвитку економіки. На вечірньому засіданні з'їзду 17 квітня заслухали доповіді І. М. Бороздіна про «деякі чергові завдання вивчення людини», О. С. Башкірова, який розказав про культурно-історичні завдання вивчення середньовічного Криму, О. І. Полканова – про роль та завдання в здійсненні краєзнавчої роботи,

У. А. Боданінського – про роль східних музеїв у галузі вивчення татарської культури [9]. 18 квітня продовжилося заслуховування доповідей. Виступили: В. О. Енгель із доповіддю «Експерсії та краєзнавство», доктор С.М. Михайловський, який запропонував програму організації антропологічних досліджень при ТВК, та О. Д. Петровський-Ільєнко, який присвятив доповідь опису сучасного стану кримського народного господарства та формулюванню основних методів вивчення економіки та виробничих сил республіки.

18 квітня на завершення роботи З'їзду було обрано новий склад Правління Товариства. До нього увійшли: Голова – Ф. М. Петров, заступники – Народний комісар освіти Кримської АСРР У. В. Баліч, представник обласного комітету ВКП(б) Левін та Є. Е. Лейтнекер, ученим секретарем ТВК став В. М. Тальберг, а скарбником – С. О. Усов. Також до складу Правління увійшли: В. П. Бабенчиков (Севастополь), О. С. Башкіров (Москва), У. А. Боданінський (Бахчисарай), І. М. Бороздін (Москва), М. І. Кузнецов (Ленінград), А. І. Маркевич (Сімферополь), Ю. Ю. Марті (Керч), В. В. Нейкірх (Ялта), О. Д. Петровський-Ільєнко, О. І. Полканов, І. І. Пузанов (усі – Сімферополь). Ще 5 осіб обрали кандидатами в члени Правління, також було обрано ревізійну комісію Товариства. Почесними членами стали письменники В. В. Вересаєв та М. О. Волошин, очільник КрАСРР В. Ібраїмов, географ О. О. Крубер та геолог В. О. Обручев, наркомоздоров РСФРР М. О. Семашко, композитор О. О. Спендіаров. З'їзд ухвалив продовження видання у Москві журналу Товариства «Крым», але зафіксував у своєму рішенні необхідність створення популярного кримознавчого видання в Сімферополі. Наступний з'їзд було вирішено провести навесні 1928 р. [10].

Проте протягом 1927 р. рішення Першого З'їзду ТВК не були виконані. Колишній московський центр Товариства, перетворений на звичайне відді-

лення, продовжував відігравати роль керівного органу. Ще 23 січня 1927 р. на загальних зборах членів ТВК у Москві було обрано новий склад Правління з проміжними функціями: до створення центрального Правління у Сімферополі воно виконувало його функції, одночасно виступаючи правлінням регіонального відділення. Головою об'єднаного проміжного Правління ТВК став завідувач Головнауки Наркомосу РСФРР Ф. М. Петров, його заступниками – Є. Е. Лейтнекер і Б. Ф. Добринін, ученим секретарем обраний науковий співробітник Державного Історичного музею С. Г. Матвеев, членами правління обиралися: професори І. М. Бороздін, М. І. Голенкін, В. С. Доктуровський, О. О. Крубер, Б. О. Куфті́н, А. П. Пінкевич, М. Д. Протасов, архітектор Б. М. Заспкін, бібліограф П. З. Зенкевич, педагог М. П. Зимін та інші [11].

У вересні 1927 р. саме цей орган був змушений скликати пленум Правління ТВК у Сімферополі. Роботу пленуму було відкрито 15 вересня у приміщенні Центрального музею Тавриди. Під час засідання було розглянуто ситуацію, пов'язану з невиконанням рішень Першого З'їзду ТВК. Як вказувалося в анонімній статті «К пленуму ОПИК», надрукованій в газеті «Красный Крым» у дні його роботи в Сімферополі, крім вирішення тимчасових внутрішніх завдань перед Товариством постали проблеми, вирішення яких мало стратегічний характер. Передусім це стосувалося необхідності долучення до роботи широким верствам населення, обов'язковою було визначено роботу з партійними, комсомольськими та профспілковими установами. Це можна тлумачити як свідчення прагнення ТВК очолити весь краєзнавчий рух у КрАСРР. Це твердження можна підкріпити інформацією тієї ж публікації, а саме – пропозицією про зміну положень Статуту ТВК та впровадження інституту членства як окремих осіб, так і групового членства юридичних осіб [12].

У роботі пленуму Правління взяли участь завідувач Головнауки Наркомосу РСФРР, голова Товариства Ф. М. Петров та офіційний представник ЦБК М. П. Анциферов, представники, делеговані іншими кримознавчими товариствами, Кримським науково-дослідним інститутом, Кримським державним заповідником, Центральним музеєм Тавриди та міськими музеями Криму. Відділення ТВК представляли делегати від Алушти, Бахчисарая, Джанкою, Євпаторії, Керчі, Москви, Севастополя, Сімферополя, Старого Криму й Ялти.

Зміст виступу голови ТВК Ф. М. Петрова в перший день роботи пленуму підтверджував стратегічні прагнення ТВК до керівної ролі в кримському краєзнавстві. Так, визнаючи, що робота Товариства в період до проведення пленуму мала характер пошуків і не була до кінця оформлена організаційно, Федір Миколайович вважав що «ТВК необхідно об'єднати навколо себе всі організації, які вивчають Крим, у тому числі й ті, які вивчають пам'ятки старовини та мистецтв і ведуть краєзнавчу роботу». Кінцевою, але не оголошеною метою цього об'єднання зусиль, запропонованого керівником Товариства, можна вважати бажання концентрації в межах Правління ТВК не лише науково-дослідницьких повноважень, а й фінансового забезпечення, яке виділялося на кримознавчі дослідження державними установами як вищого, загальнодержавного рівня, так і владою КрАСРР.

Оптимальною формою об'єднання кримознавців, що пропонувалася, мала стати на думку Ф. М. Петрова асоціація усіх установ, які займаються вивченням Криму. Також 15 вересня були заслухані звіти низки відділень Товариства в містах Криму (Алушта, Джанкою, Євпаторія, Керч, Старий Крим), представники яких зауважили, що основними проблемами, перешкоджаючими розвитку їх діяльності, є відсутність постійного зв'язку з Пра-

влінням у Сімферополі та відсутність достатньої матеріальної бази [13]. Було прийнято рішення про термінову організацію роботи Правління в Сімферополі згідно з організаційними формами, передбаченими Статутом Товариства. Для посилення керівництва ТВК до складу Правління організації на посаду заступника голови товариства був обраний директор Кримського державного педагогічного інституту імені М. В. Фрунзе Г. П. Вейсберг, членом Правління також став завідувач Агітпропу Обласного комітету ВКП(б) О. Таксер. Такі кадрові ротації свідчили про підтримку діяльності ТВК з боку влади Кримської АСРР і партійних установ [14]. Таким чином, можна зробити висновок, що нова організаційна структура ТВК змогла розпочати повноправну роботу тільки з 1928 р.

Не менш важливими під час проведення пленуму стали дебати між представниками керівних кіл Товариства з Москви та кримськими дослідниками. Так, на засіданні пленуму 16 вересня, на відкритті дебатов виступив видатний діяч музейного руху в Криму Ян Петрович Бірзгал (1898–1968), який піддав діяльність Правління в Сімферополі жорсткій критиці. Основними причинами бездіяльності ТВК дослідник називав наявність у Сімферополі ще двох оформлених та авторитетних кримознавчих товариств – Кримського товариства дослідників та любителів природи та Таврійського товариства історії, археології і етнографії, які мали більше досвіду краєзнавчої роботи, а також об'єднували у своїх лавах практично всіх представників дорадянської інтелігенції Сімферополя.

Звісно, що факт дублювання членства дослідників одразу в кількох товариствах не давав можливості продуктивного розвитку ТВК. Утім, саме ТВК спромоглося за короткий термін вибудувати дієву та розгалужену мережу відділень у містах Криму, які стали організаторами краєзнавчої роботи безпосередньо серед населення,

долучили до неї молодь, установи освіти, культури, партійних і комсомольських активістів. З огляду на всі ці аргументи, Я. П. Бірзгал, робив висновок, що саме об'єднання усіх кримознавчих установ зможе надати якісний поштовх до подальшого розвитку кримознавчих досліджень.

Сутність пропозицій, виражених у дебатах М. П. Анциферовим, І. М. Бороздіним, К. Е. Гриневичем, А. І. Маркевичем, Є. Е. Лейтнекером, В. В. Нейкірхом, О. Д. Петровським-Ільєнком, О. І. Полкановим, С. П. Поповим, зводилася до необхідності внесення у краєзнавчу роботу системності та плановості. Ідею об'єднання кримознавців також було сприйнятою як стрижневу в подальшій діяльності. Проте, вочевидь, наявність різних поглядів на реалізацію цієї ідеї (джерела, на жаль, не зберегли докладного змісту виступів учасників пленуму) не дало можливості прийняти якоесь узгоджене рішення, тому питання про зміну Статуту ТВК щодо включення до лав організації юридичних осіб, що мало би відкрити шлях об'єднавчого процесу, було відкладено на розгляд Другого з'їзду Товариства, проведення якого намічалось протягом 1928 р [15].

Рішення Вересневого пленуму Правління ТВК 1927 р. закінчили організаційне переформатування ТВК, дали можливість впровадити у дію рішення Першого з'їзду організації, накреслили загальні завдання та зміст подальшої дослідницької та масової роботи. Ці оголошені кримознавчі перспективи були з різними долею та рівнем якості втілені в діяльності відділень Товариства в містах Криму, підвели якісну риску процесу розвитку краєзнавства у Криму протягом 20-х рр. XX ст.

Втім, паралельно із цими подіями змінювалася загальна ситуація у радянському краєзнавстві: був взятий поворот на згортання дослідницької ініціативи та підпорядкування громадської та дослідницької активності краєзнавців інтересам партійного апарату у

світлі соціально-економічних та ідейно-політичних процесів індустріалізації та колективізації. Настала доба «краєзнавства марксистсько-ленінського зразка».

Це відбилося безпосередньо на діяльності ТВК: протягом 1928 р. продовжувалася активна робота відділень, що працювали в усіх містах КрАСРР, Москві та Ленінграді та об'єднували у своїх лавах близько 900 осіб, у Москві було видано чотири числа журналу «Крым», що за якістю, рівнем та різноманіттям матеріалів став найбільш авторитетним кримознавчим науковим виданням того часу. Проте, зміна загальних пріоритетів розвитку краєзнавства в СРСР одразу вплинула на стан та якість діяльності ТВК: 1929 р. було видано тільки два випуски журналу, надалі Головна наука викреслила його із переліку фінансування, була припинена підтримка Товариства з боку органів влади, почалася боротьба із «описовим краєзнавством». В такій атмосфері було необхідно визначити нові орієнтири для роботи. Це й стало головною причиною скликання Другого з'їзду ТВК, тим більше, що протягом 1928 р. ця ініціатива реалізована не була.

10–12 грудня 1929 р. в Сімферополі відбувся II з'їзд ТВК, засідання якого відбувалися у приміщенні Будинку вчених. Основними питаннями для розгляду стали звітні доповіді відділень організації, а також наступні тематичні виступи: «П'ятирічний план соціалістичного будівництва в Криму та завдання краєзнавства у зв'язку з реалізацією цього плану» (доповідач – заступник голови РНК КрАСРР Карга), «Організація масових геофізичних спостережень» (професор І. І. Тіхановський), «Про організацію фенологічних спостережень в Криму» (доцент І. І. Пузанов), «Про завдання товариства в галузі краєзнавчого вивчення економіки кримського села» (В. Д. Жиров), «Про монографічний опис кримського села, колгоспу, фабрики або заводу» (В. А. Алексеева), «Про зв'язок това-

риства із селом та про форми низової краєзнавчої роботи» (В. Г. Опалов), «Вивчення кримського людського колективу з точки зору його біологічно-економічної міцності» (доктор В. І. Салтиковський), «Чергові завдання кримської етнографії та робота товариства в цій сфері» (професор В. Й. Філоненко), «Краєзнавча робота у школі» (О. І. Полканов) [16]. Теми доповідей свідчать про бажання членів Товариства продовжити та розвинути головні напрями його діяльності в попередні роки, поєднавши їх із новими тенденціями в радянському краєзнавстві.

У ході роботи З'їзду намітилася дискусія стосовно змісту краєзнавчої роботи. Частина делегатів вважала, що вона має виконувати тільки політико-просвітницьку функцію, сприяти поширенню результатів наукових досліджень, популяризувати їх. Опоненти цієї позиції наполягали на необхідності зв'язку краєзнавства безпосередньо з науковими студіями, які мають бути теоретичною основою всієї подальшої діяльності краєзнавців. У результаті дебатів було прийнято компромісне формулювання, яке проголошувало головним завданням краєзнавства саме залучення мас трудівників до головних цілей і завдань краєзнавства, проте, ця мета не мала перешкоджати членам Товариства в інших напрямках їхньої діяльності [17, с. 26].

У звітній доповіді Правління зазначалося, що за два роки, які пройшли з часу проведення Першого З'їзду, Товариство змогло визначити основні форми та напрями своєї роботи, проявило себе як «організація, що прагнула крокувати в ногу з соціалістичним будівництвом». Було оголошено про наявність 14 відділень Товариства, які об'єднували у своїх рядах до 800 осіб. Основними заходами організації за звітний період було названо Керченську комплексну експедицію Московського відділення ТВК 1928 р., видання «Бюллетеня Общества по изучению Крыма» у Сімферополі, підготовку інстру-

кцій та програм з організації геофізичних і фенологічних спостережень, бібліографії кримознавчої літератури. У звітах відділень (Алупкінського, Алуштинського, Бахчисарайського, Джанкойського, Керченського, Московського, Севастопольського) задекларувалися специфічні профільні особливості кожного з них, що вже склалися в попередні роки. Основні форми роботи відділень Товариства залишалися незмінними: популяризація кримознавства через доповіді, лекції, екскурсії та безпосереднє наукове вивчення історії, археології, етнографії, економіки та природних умов конкретного регіону.

На завершення роботи З'їзду було прийнято новий текст Статуту організації, в основі якого було використано типовий Статут товариств, розроблений НКВС РСФРР та обрано новий склад Правління, персональний склад якого у звіті, на жаль, представлений не був, але зазначалося, що до нього ввійшли також «представники студентства місцевих вишів і технікумів» [17, с. 27–28].

Отже, аналіз обставин проведення та змісту двох вищих розпорядчих заходів ТВК, що відбулися 1927 та 1929 рр., дає підстави зробити наступні узагальнюючі висновки:

- Товариство з вивчення Криму було найбільш динамічною структурою в краєзнавчому русі регіону протягом першого десятиріччя розвитку радянського краєзнавства: створення та основні етапи діяльності Товариства були погоджені із відповідними державними установами та діяли під їх керівництвом, очільники установ як загальнодержавного рівня (М. О. Семашко, Ф. М. Петров), так й кримського рівнів (В. Ібраїмов, У. Баліч, О. Д. Петровський-Ільєнко) приймали участь як у роботі З'їздів, керівних органів, так і поточній діяльності організації;

- зміст Статуту та напрями діяльності Товариства свідчили про

налаштованість наукової організації на вирішення нагальних питань, що стояли перед краєзнавчим рухом СРСР, зокрема, перетворення його у широкий суспільний рух шляхом популяризації та залучення робітників, студентства, шкільної молоді до участі у дослідженні регіону;

- проведення Першого З'їзду у квітні 1927 р. засвідчило не тільки організаційне становлення Товариства, а й об'єктивну лідерську позицію серед краєзнавчих інституцій регіону, що ґрунтувалася як на представницькому рівні учасників, так й на першій успішній спробі створення мережі відділень ТВК у всіх містах Криму, що стали безпосередніми організаторами

дослідницької роботи на низовому рівні, створили умови значного розширення кількості членів організації;

- З'їзди Товариства з вивчення Криму 1927 та 1929 рр. стали практичними підтвердженнями реалізації нової стратегічної мети краєзнавчого руху в СРСР у другій половині 20-х рр. ХХ ст.: відбувся відхід від дорадянських традицій та форм організації регіональних досліджень. Пріоритетними ставали сфери вивчення економіки та виробничих сил, на межі 20-х–30-х рр. ХХ ст. відбувся остаточний поворот до прямої залежності краєзнавчих пошуків від ідеологічних потреб радянського партійно-державного апарату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Докладно див.: Непомнящий А. А. Арсений Маркевич : страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2005. – 432 с. – (Серия : Биобиблиография крымского краеведения; вып. 3); Непомнящий А. А. Подвижники крымского краеведения : в 2 т. / А. А. Непомнящий / Центр памятниковедения НАН Украины и УТОПИК. – Симферополь : СГТ, 2008. – Т. 2 : TAURICA ORIENTALIA. – 600 с. – (Серия : Биобиблиография крымского краеведения; вып. 12); Непомнящий А. А. Профессор Николай Эрнст : страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. – К. : Стилос, 2012. – 464 с. – (Серия : Биобиблиография крымского краеведения; вып. 15); Севастьянов А. В. Десять лет на службе краеведения : Российское общество по изучению Крыма (1922–1932) / А. В. Севастьянов / Центр памятниковедения НАН Украины и УТОПИК. – К.; Симферополь, 2010. – 255 с. – (Серия : Биобиблиография крымского краеведения; вып. 13); Севастьянов А. В. Ленинградское эхо крымского конфликта: новые подробности научного противостояния Н. И. Репникова и Н. Л. Эрнста на рубеже 20–30-х гг. ХХ в. / А. В. Севастьянов // Праці Центру пам'яткознавства / НАН України, УТОПіК. – 2013. – Вип.23. – С. 178–206.

2. Див. також.: Севастьянов А. В. «...Работа Российского общества по изучению Крыма является в интересах Крыма крайне желательной...» : документы архивов свидетельствуют / А. В. Севастьянов // Историческое наследие Крыма. – 2006. – № 12/13. – С. 128–152; Севастьянов О. В. Статуи Російського товариства з вивчення Криму – джерела з історії інституалізації краєзнавчого руху в Кримський АСРР в 20-ті роки ХХ ст. / О. В. Севастьянов // Питання історії науки і техніки. – 2008. – № 2. – С. 12–17; Севастьянов О. В. Десять років на службі краєзнавству : Російське товариство з вивчення Криму (1922–1932 рр.) / О. В. Севастьянов // Краєзнавство. – 2009. – № 3/4. – С. 96–102.

3. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. А-2307 (Головна наука Наркомосу РСФРР), оп. 8, спр. 286, арк. 54–54 об.

4. Лейтнекер Е. Э. Ближайшие организационные задачи краеведения в Крыму / Е. Э. Лейтнекер // Крым. – 1926. – № 2. – С. 5–9.

5. ДАРФ, ф. А-2307 (Головна наука Наркомосу РСФРР), оп. 8, спр. 286, арк. 55–59.

6. Лейтнекер Е. Э. На переломе : к первому крымскому краеведческому съезду и к четырехлетию О[бщест]ва по изучению Крыма / Е. Э. Лейтнекер // Крым. – 1927.

– № 1 (3). – С. 8–17.

7. Полканов А. [И]. Новые перспективы крымоведения / А. И. Полканов // Красный Крым. – 1927. – 16 янв. – С. 2.

8. Лейтнекер Е. Э. О некоторых итогах первого Съезда Общества по изучению Крыма / Е. Э. Лейтнекер // Крым. – 1927. – № 2 (4). – С. 11–18.

9. Ил. З. Первый съезд Общества по изучению Крыма / З. Ил. // Красный Крым. – 1927. – 19 апр. – С. 2.

10. Ил. З. Первый съезд Общества по изучению Крыма / З. Ил. // Красный Крым. – 1927. – 20 апр. – С. 3.

11. Годичное собрание РОПИК в Москве // Крым. – 1927. – № 1 (3). – С. 193–194.

12. К пленуму ОПИК // Красный Крым. – 1927. – 16 сент. – № 214 (2034). – С. 3.

13. Пленум ЦК Общества по изучению Крыма // Красный Крым. – 1927. – 17 сент. – № 215 (2035). – С. 4.

14. Лейтнекер Е. Э. О некоторых итогах пленума центрального правления ОПИК в сентябре 1927 г. / Е. Э. Лейтнекер // Крым. – 1928. – № 1 (5), вып. 1. – С. 101–102.

15. Пленум ЦК Общества по изучению Крыма: второй день // Красный Крым. – 1927. – 18 сент. – № 216 (2036). – С. 3; В. Д. Пленум ЦК Общ[ества] по изучению Крыма: Третий день // Красный Крым. – 1927. – 20 сент. – № 217 (2037). – С. 4.

16. С'езд Общ[еств]а по изучению Крыма // Красный Крым. – 1929. – 10 дек. – № 282 (2706). – С. 3; С'езд Общества по изучению Крыма : расписание занятий // Красный Крым. – 1929. – 11 дек. – № 283 (2707). – С. 4.

17. Зенкович П. [З]. Съезд Общества по изучению Крыма / П. З. Зенкович // Краеведение. – 1930. – № 2. – С. 26–28¹.

Севастьянов А. В. Съезды Общества по изучению Крыма (1927, 1929 гг.) как отражение тенденций развития отечественного краеведческого движения 20-х гг. XX в. В статье рассматриваются аспекты становления и особенностей развития краеведения в Крымской АССР в 20-е гг. XX в. В качестве объекта исследования выступает общество советской научной элиты и местных региональных деятелей науки – Общество по изучению Крыма. На основании малоизвестных источников проводится анализ основных форм функционирования краеведческой организации через работу ее распорядительного органа – съезда, степень самостоятельности, охват деятельностью максимального количества сфер жизни социума исследуемого периода.

Ключевые слова: краеведение, крымоведение, съезды Общества по изучению Крыма

Sevast'yanov O.V. Congresses of the Society for the Study of the Crimea (1927, 1929) as a reflection of the trends in the development of the local lore movement of the 20's. XX century. In the article aspects of formation and features of development of study of local lore in the Crimean ASSR in the 20-s XX century. The object of the study is the community of the Soviet scientific elite and local regional scientists - the Society for the Study of the Crimea. On the basis of little-known sources, the analysis of the basic forms of functioning of the local lore organization is carried out through the work of its administrative body - the congress, the degree of independence, the coverage of the maximum number of spheres of life of the socium of the period under study.

Keywords: study of local lore in the Crimea, the Society for the Study of the Crimea

¹ Автор висловлює щиро подяку своєму колезі – кандидату історичних наук, доценту кафедри музеології Санкт-Петербурзького державного університету В.В. Каліновському за допомогу у пошуку джерел за темою статті.